

УДК 340.113
DOI 10.32999/ksu2307-8049/2022-1-1

ВПЛИВ РЕЛІГІЙНИХ НОРМ ТА ІДЕОЛОГІЇ НА ПРАВА ЖІНОК І ДІТЕЙ У ПЕРШІЙ ТА ДРУГІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ. В ІРЛАНДІЇ ТА НАЦИСТСЬКІЙ НІМЕЧЧИНІ

Гавловська А.О., к. ю. н., доцентка,
в.о. завідувачки кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонський державний університет

Стратонов В.М., д. ю. н., професор,
професор кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонський державний університет

Визнаючи вплив релігійних норм та ідеології на формування, розвиток різних видів суспільних відносин, досліджено обставини створення і діяльності таких соціальних інституцій, як будинки матері та дитини в першій та другій третині ХХ ст. в Ірландії та нацистській Німеччині. А також їх вплив на визнання, гарантування та захист прав жінок та дітей, народжених поза шлюбом, у визначених державах у вказаний історичний період.

Ключові слова: *релігія, ідеологія, права жінки, права дитини не залежно від підстав її походження.*

Havlovska A.O., Stratonov V.M. THE INFLUENCE OF RELIGIOUS NORMS AND IDEOLOGY ON THE RIGHTS OF WOMEN AND CHILDREN IN THE FIRST AND SECOND THIRDS OF THE 20th CENTURY IN IRELAND AND NAZI GERMANY

Recognizing the influence of religious norms and ideology on the formation and development of various types of social relations, the circumstances of the creation and operation of such social institutions as mother and child homes in the first and second thirds of the 20th century were investigated in Ireland and Nazi Germany. As well as their influence on the recognition, guarantee and protection of the rights of women and children born out of wedlock in certain countries in the specified historical period.

The article defines the general influence of religion and ideology on social relations in general and the rights of women and children, in particular.

The formation of social attitudes, manifestations of stigma, and legal norms in Ireland regarding extramarital sexual relations in the first and second thirds of the 20th century are revealed under the influence of the Roman Catholic Church. The activity of Irish shelters for mothers and children under the auspices of the Roman Catholic Church in the period from 1922 to 1998 was analyzed, the forms and manifestations of violations of women and children in these socio-religious institutions were determined.

The peculiarities of the implementation of the project of the Nazi government of Germany "Lebensborn" in the 40s of the XX century, which became a component of the system of Nazi demographic policy, were characterized, aimed at the selection of the German people, increasing the birth rate, reducing the number of abortions and focusing women's attention on the functions of motherhood.

It was determined that the negative manifestations of the influence of religious dogmas and Nazi ideology in Ireland and Germany in the first and second thirds of the 20th century such negative phenomena as:

- violation of a woman's rights, in particular, the right to motherhood, the right to medical care, the right to free movement, the right to work, the right to communicate with the family, the right to consent or refuse to adopt a child, the right to information about the child, the right to choose a sexual partner, the right to receive information;

- violation of the rights of children, in particular, the right to life, the right to provide appropriate care and upbringing, the right to national self-identity, the right to medical care, the right to freedom of conscience and religious beliefs, the right to non-discrimination, the right to receive information about one's origin, rights to live with parents;

- development of such negative social phenomena as: social stigmatization of women and children born out of wedlock; high level of child mortality; manifestations of racism; inactivity of the relevant state authorities to prevent the violation of the rights of women and children born out of wedlock or the direct influence of the state on their violation; the formation of society's values; under the direct, strong influence of religion or Nazi ideology and others.

Key words: *religion, ideology, women's rights, child's rights regardless of the grounds of its origin.*

Постановка проблеми.

Вплив релігійних норм та ідеології на формування, розвиток різних видів суспільних відносин, у т.ч. і на механізм визнання, гарантування та реалізації прав людини, має значний історичний розвиток.

Серед релігій виділяють світові релігії (християнство, буддизм, іслам), нові релігійні рухи та етнічні релігії. Релігія виступає однією із найстаріших форм суспільної свідомості, яка відповідає духовним потребам людини, релігійні догми закріплюють норми

поводження людини та спрямовані на досягнення соціальної стабільності. І хоча релігії є відображенням навколишнього світу, розвивається і змінюється разом із суспільством, проте часто релігійні норми «відстають» від змін суспільного життя і продовжують насаджувати застарілі догми в регулюванні тих чи інших суспільних відносин.

Ідеологія – це сукупність ідей, уявлень та переконань у сфері соціальних відносин, які спрямовані на вплив та зміну таких відносин, на об'єднання учасників суспільних відносин для конкретних дій. Поняття «ідеологія» вживається як у нейтральному розумінні, так і в негативному, відповідно до якого «ідеологія провокує політичні конфлікти, виправдовує соціальну нерівність, стигматизує окремі групи ...» [10].

На сучасному етапі розвитку суспільства виділяють такі види ідеологій: антикомунізм, боліваризм, бонапартизм, ваххабізм, голлізм, комунізм, нацизм, націонал-синдикалізм, націоналізм, османізм, оттоманізм, разизм, ренесанз, сарматизм, сексизм, сіонізм та інші.

Перша та друга третина ХХ ст. в Ірландії та нацистській Німеччині відзначилися створенням таких суспільних інститутів, як «будинки матері та дитини» під егідою римо-католицької релігії та нацистської ідеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з такої теми. Науковці розглядали:

– окремі аспекти впливу релігії на права людини (П. Галда, Г. Гриценко, М. Лешанич, Л. Пагуліч, М. Палінчак, Н. Чермалих, Г. Ярмова та інші);

– нацистську ідеологію та її вплив на права людини (А. Абдулін, В. Ковальчук, О. Салата, О. Ситник, О. Школова та інші);

– наявні публіцистичні праці з такої сфери.

Постановка мети та завдань.

Метою статті є дослідження впливу релігійних норм та ідеології на права жінок і дітей у першій та другій третині ХХ ст. в Ірландії та нацистській Німеччині, для чого необхідно вирішити такі дослідницькі завдання:

– визначити вплив римо-католицької релігії на врегулювання суспільних відносин у Ірландії у 20–70-х рр. ХХ ст.;

– проаналізувати особливості діяльності притулків матері та дитини в Ірландії у 20–70-х рр. ХХ ст.;

– охарактеризувати особливості реалізації проекту «Лебесборн» у нацистській Німеччині у середині ХХ ст.;

– довести негативний вплив релігійних норм та ідеології на права жінок і дітей к першій та другій третині ХХ ст. в Ірландії та нацистській Німеччині.

Виклад основного матеріалу.

Ірландія – країна римо-католицької релігії, оскільки релігія протягом тривалого часу та на поточний момент має значний вплив на політичне і суспільне життя країни (свою історію становлення і розвитку католицизм в Ірландії почав з ХІІ ст.). Зокрема, значний вплив римо-католицька релігія мала і на формування культури заборони абортів та засудження позашлюбних статевих відносин.

Конституція Ірландії в редакції 1937 р. містила у преамбулі безпосередні наративи римо-католицької релігії «**Во ім'я Пресвятої Троици**, от которой исходят все власти и к которой как к нашей последней надежде должны быть направлены все действия человека и Государства. Мы, народ Эйре, смиренно признавая все наши обязанности перед нашим **Священным Господином Иисусом Христом**, который поддерживал наших отцов в столетиях испытаний, вспоминая с благодарностью и непрестанную борьбу за восстановление независимости нашего народа» (виділено авторами) [1].

Також окремі статті Конституції Ірландії закріплюють вплив релігії на різні аспекти суспільно-державного життя.

Наприклад:

– ст.6 «Все власти – управления, законодательная, исполнительная и судебная – в соответствии с **Божьим велением** исходят от народа...»;

– ст. 42 «[государство] ...гарантирует уважение к неотъемлемому праву и обязанности родителей в соответствии с их возможностью давать своим детям **религиозное** и моральное, интеллектуальное, физическое и социальное воспитание» [1];

– ст. 44 «Государство признает, что уважение к **публичному поклонению является исполнением долга перед Всемогущим Богом. Должно благоговеть перед Его именем, уважать и почитать религию**» (виділено авторами) тощо [1].

До Конституції Ірландії було внесено 32 поправки, в т.ч. і зміни щодо прямого шанування греко-католицької церкви (1970 р.), проте окремі «релігійні норми» залишилися і на сьогодні.

За статистичними даними на сьогодні близько 78% (майже 4 мільйони) ірландців вважають себе римо-католиками, 12% – представниками інших релігій, 10% – нерелігійними, проте станом на 60 рр. ХХ ст. відсоток католиків в Ірландії становив 98% [2].

Серед причин поширених позашлюбних зв'язків в Ірландії в ХХ ст. можна виділити такі:

– зазвичай одруження фермерського сина відбувалося пізно, за благословенням і часто вибором батьків, оскільки ірландські фермери прагнули уникати поділу земельних ділянок у зв'язку з одруженням дітей. Слід зауважити, що Ірландія тривалий час була аграрною колонією Великобританії, в якій досить часто траплявся масовий голод (наприклад, Великий («картопляний») голод у 1845–1849 рр., від якого померло понад 1 мільйон ірландців – 20–25% від всього населення країни [3]), тому і відношення ірландців-селян до землі було особливим;

– заборона державою і церквою розлучення, позашлюбних статевих відносин, абортів та контрацепції та інше.

Народження позашлюбної дитини в Ірландії критично засуджувалося суспільством (прояви остракізму), вважалося «позором сім'ї, часто батько дитини і сім'я матері відмовлялися від допомоги і утримання жінки та її дитини. Факт народження позашлюбної

дитини у сім'ї матері міг вплинути на умови і перспективи укладання успішного шлюбу її сестрами, сусіди могли морально «заклеймити» сім'ю, окремі медичні установи могли відмовити у прийнятті пологів.

На початку ХХ ст. держава за підтримки римо-католицької церкви, з метою зниження рівня вбивства дітей та підтримки жінок, що завагітніли в результаті позашлюбного зв'язку, створила та фінансувала систему притулків («будинків матері і дитини»), якими управляли представники римо-католицької церкви (священники та черниці).

Низка причин зумовила дослідження урядом Ірландії діяльності будинків матері і дитини, яке тривало майже 5 років, звіт за результатами складався з 3 тис. сторінок.

За результатами дослідження діяльності 18 притулків у період з 1922 р. по 1998 р. в Ірландії було встановлено, що через них «пройшло» понад 56 тис. жінок та 57 тис. дітей, померло в притулках понад 9 тис. дітей [4] (у звіті уряду Ірландії зауважується, що дані можуть бути неточними, і кількість жінок, які перебували у притулках, може бути на 45% більшою).

Часто незаміжніх вагітних жінок до притулку поміщали їхні сім'ї, частина з них була жертвами зґвалтування та інцесту або були змушені звернутися до закладу самотійно, оскільки не мали можливості забезпечувати себе та свою майбутню дитину.

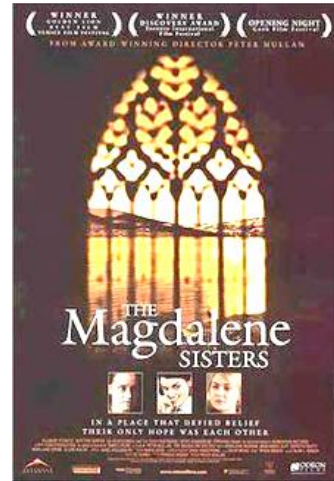
Слід зауважити, що хоча і передбачалася підтримка жінок у притулку і їх «перевиховання» протягом двох років, часто через складні умови перебування та праці, моральний тиск, відсутність психологічної підтримки та, зокрема, і фізичне насильство з боку служителів притулку, жінки змушені були його покидати через декілька тижнів чи місяців після пологів. Матерям-одиначкам давали інші імена, щоб приховати їхній «гріх», називали їх грішницями та блудницями, заставляли спокуювати «гріх» позашлюбних статевих відносин. Часто не надавали належної медичної допомоги (наприклад, служителі притулків могли не надавати знеболювальних препаратів під час пологів, оскільки вважали, що, відчуваючи біль, жінка спокутує гріх).

Рівень дитячої смертності (до року) у притулках становив >15%, в окремих випадках – 40% (у 1930–1940 рр. ХХ ст.), що за різними даними у середньому перевищувало смертність дітей в Ірландії поза притулками у 2–4 рази [4]. Є свідчення, що така статистика була відома відповідним державним органам, які проте не вжили належних заходів щодо запобігання такому рівню дитячої смертності у притулках.

Причинами дитячої смертності в будинках матері та дитини ставали:

- тяжка праця (до і одразу після пологів) та погане харчування матерів у притулках під час вагітності;
- поганий та «специфічний» догляд за дітьми (зокрема, перехід на годування дітей «з ложки» з двох місяців тощо);
- хвороби дітей;
- випробування на дітях вакцин (з 1943 р. по 1973 р.) тощо.

Яскравим художнім прикладом умов проживання в притулку став х/ф «Сестри Магдалини»/The Magdalene Sisters (реж. П. Малланом, 2002 р.), в якому автори фільму розповідають про долю 4 дівчат, які за різних обставин потрапили до притулку, та про ті випробування і насильство через які вони пройшли у закладі.

Постер х/ф «Сестри Магдалини»/ The Magdalene Sisters

За результатами досліджень історикині Кетрін Корлесс записів про неофіційне поховання 796 дітей з будинку матері і дитини без зазначення обставин їхньої смерті було виявлено масове поховання віком від 2 днів до 9 років у резервуарі для стічної води на території притулку у м. Туам, який утримувало католицьке чернече об'єднання Bon Secours [5]. Такий факт спричинив офіційне розслідування діяльності притулків урядом Ірландії у 2015 р.

Меморіал на місці масового поховання дітей у притулку м. Туам /Charles McQuillan / Getty Images

З 1953 р. дітей, народжених у будинках матері і дитини в Ірландії, було дозволено передавати в прийомні сім'ї та всиновлювати, в т.ч. і іноземцями (зокрема, американцями), і часто без згоди матерів. Інформацію щодо усиновлення тривалий час приховували, що своєю чергою спричинило порушення низки прав дітей та їхніх біологічних матерів. Наприклад, екс-замісниця прем'єр-міністра Ірландії Джоан Бертон, яка виросла у при-

тулку, змогла знайти свою біологічну матір тільки через 30 років пошуків. Однією із самих відомих історій пошуку матір'ю свого позашлюбного сина, якою вона народила у 18 років в притулку в Шон Росс Еббі в Роскреа, стала історія Філомени Лі. У пошуках їй допомагав політичний журналіст Мартин Сік Сміт, який на основі подій життя Філомени написав книгу «Втрачена дитина Філомени Лі». У 2013 р. було знято фільм «Філомена» режисера Стівена Фрірза.

Прем'єр-міністр Ірландії Міхал Мартін та голова ірландської римо-католицької церкви Еймон Мартін принесли свої офіційні вибачення перед жінками та дітьми, які в період функціонування притулків перебували в них та стали жертвами стигматизації ірландського суспільства (*соціальна стигматизація призводить до негативного маркування, виокремлення людини на тлі інших. Завдяки цьому індивід «випадає» з формальної або неформальної організаційної структури суспільства, поповнює ряди маргіналів [6]*). Урядом була дана обіцянка виплатити компенсацію частині осіб, які постраждали в результаті діяльності будинків матері і дитини в Ірландії, планується проведення ексгумації похованих дітей, які в них померли, та надання матерям інформації щодо їхніх дітей [7].

В Ірландії висувають вимогу щодо притягнення винних в організації та діяльності притулків осіб до кримінальної відповідальності, конфіскації майна церкви та вжитті інших заходів щодо компенсування завданої жертвам шкоди.

Проект нацистського уряду Німеччини «Лебенсборн» у 40-х роках ХХ ст.

Нацистський уряд Німеччини в березні 1934 року створив спеціальну організацію з надання допомоги сім'ям з дітьми – “Mutter und Kind” (Мати та дитина), що стала складником системи нацистської демографічної політики, яка мала на меті селекцію німецького народу, підвищення народжуваності, зменшення кількості абортів та зосередження уваги жінок на функції материнства.

**Фото з відкритих джерел
(за матеріалами сайту Muz4in.net)**

Вже у 1935 році в Німеччині на основі наказу Гімлера було створено організацію «Лебенсборн» («Джерело життя», «фабрика арійців для створення ідеальної нордичної раси») для допомоги матерям-одиначкам

після народження дитини «арійського походження», тобто дитини, батьки якої повинні відповідати усім критеріям нордичної раси (зокрема, батьком повинен виступати член СС), бути здоровими та не мати судимостей. Програма діяла під девізом – «Подаруй дитину фюреру». Було створено 17 Будинків матері та 6 Будинків дитини в таких країнах: Німеччина, Бельгія, Данія, Франція, Норвегія. Наприклад, у Норвегії у період 1940–1945 рр. у будинках «Лебенсборн» народилося понад 12 тис. дітей від солдатів Вермахту. Серед відомих особистостей, які були народжені за програмою «Лебенсборн», можна відзначити солістку групи АВВА Анні-Фрід Лінгстад.

Окрім того, організація «Лебенсборн» відбирала дітей у сімей з окупованих нацистами територій, які мали «арійську зовнішність» (ознаками арійської зовнішності є: світла шкіра та волосся, яке темніє з віком, очі блакитні або сірі [8]) та після перевиховання у спеціальних будинках у Німеччині передавали до «расово-благонадійних» німецьких сімей.

За різними даними декілька сотень тисяч дітей були відібрані у сімей або викрадені з вулиць та вивезені до Німеччини [10], їм змінювали імена, дату та місце народження. Тих, хто не проходив другий етап відбору, відправляли в концтабори, де більша частини з них загинула.

Однією із відомих історій вивезення дітей з окупованих територій стала історія Марії Долежалової-Шупікової (за німецькими документами – Інгеборг Шиллер), яку у віці 10 років примусово вивезли з с. Лідіце (передмістя м. Праги) та після декількох етапів потворного відбору, перебування в таборі та перевиховання у притулку передали до німецької сім'ї.

Представники асоціації «Народжені війською» стверджують, що близько 25% викрадених дітей окупованої Східної Європи змогли повернутися до сімей, адже перед закінченням II Світової війни архіви організації «Лебенсборн» було знищено, що завадило встановити походження дітей та достовірно дослідити окремі аспекти діяльності цієї організації. Окремі дослідники дійшли висновків, що організація діяла в межах націонал-соціалістичної расової політики, політики германізації та політики підвищення народжуваності. Проте за результатами Нюрнберзького процесу організацію «Лебенсборн» було визнано як «організацію з суспільно корисною метою – захистити права матерів-одиначок та дітей, народжених поза шлюбом в умовах буржуазного суспільства», її співробітники уникнули відповідальності за свою участь у діяльності цієї організації.

Висновки.

Вплив ідеології на права жінок та дітей у ХХ ст. характеризувався різноманітними соціальними, правовими, ідеологічними та моральними аспектами. В нашому дослідженні ми зупинилися на двох прикладах такого впливу, які історично відбулися у різних країнах – Ірландії та нацистській Німеччині в першій та другій третині ХХ ст.:

1) вплив римо-католицької церкви на права жінок та позашлюбних дітей в Ірландії;

2) вплив нацистської ідеології на права жінок та позашлюбних дітей в Німеччині.

Негативними проявами впливу релігійних догм та нацистської ідеології в Ірландії та Німеччині в першій та другій третині ХХ ст. стали такі негативні явища, як:

– порушення прав жінки, зокрема, права на материнство, права на надання медичної допомоги, права на вільне пересування, права на працю, права на спілкування із сім'єю, права на погодження чи відмову щодо усиновлення дитини, права на інформацію щодо дитини, права на вибір статевого партнера, права на отримання інформації;

– порушенням права дітей, зокрема, права на життя, права на надання відповідного догляду та виховання, права на національну самоідентичність, права на надання медичної допомоги, права на свободу совісті та релігійних переконань, права на відсутність дискримінації, права на отримання інформації щодо свого походження, права на життя з батьками;

– розвиток таких негативних соціальних явищ, як: соціальна стигмація жінок та дітей, народжених поза шлюбом; високий рівень дитячої смертності; прояви расизму; бездіяльність відповідних державних органів щодо запобігання порушенню прав жінок та дітей, народжених поза шлюбом, або прямий вплив держави на їх порушення; формування цінностей суспільства під прямим, жорстким впливом релігії або нацистської ідеології та інші.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція Ірландії ві 29.12.1937 р. Конституційна Асамблея. Електронна бібліотека НБУВ. URL: <http://nbuv.gov.ua/asambleya/constitutions.php> (дата звернення: 03.08.2022).
2. Релігія в Ірландії: історія та статистика. NDU. Релігія і Астрологія. URL: <https://uk.ndu.ac/> (дата звернення: 03.08.2022).
3. Голод 19-го століття перетворив Ірландію на країну емігрантів. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24402241.html> (дата звернення: 03.08.2022).
4. Власті Ірландії извинились за жестокое обращение в приютах для женщин, родивших вне брака. За 76 лет там умерли девять тысяч детей. Meduza. URL: <https://meduza.io/feature/2021/01/14/vlasti-irlandii-izvinilis-za-zhestokoe-obraschenie-v-priyutah-dlya-zhenschin-rodivshih-vne-braka-za-76-let-tam-umerli-devyat-tysyach-detey> (дата звернення: 03.08.2022).
5. Mass grave of babies and children found at Tuam care home in Ireland. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/03/mass-grave-of-babies-and-children-found-at-tuam-orphanage-in-ireland> (дата звернення: 03.08.2022).
6. Товшик С.А. Стигматизація, 2014. URL: http://eprints.zu.edu.ua/23748/1/%D0%A2%D0%BE%D0%B2%D1%89%D0%B8%D0%BA_%D0%A1.%D0%90.1.PDF (дата звернення 04.08.2022).
7. Irish church and state apologise for callous mother and baby homes. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2021/jan/13/irish-church-and-state-apologise-for-callous-mother-and-baby-home-institutions> (дата звернення: 04.08.2022).
8. Арійська раса. URL: (<https://www.wiki.uk-ua.nina.az>) (дата звернення: 22.10.2022).
9. Проект «Лебенсборн» – нацистская машина похищения детей. URL: <https://www.dw.com> (дата звернення: 22.10.2022).
10. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 12.10.2022).